

LVDOVICI DEMONTIOSII
COMMENTARIUS
DE

SCVLPTVRA,

CAELATVRA,

SCALPTVRA,

ET

PICTVRA ANTIQVORVM.

Illustrissimo & Reverendissi-

mo D. FRANCISCO DE GIOIOSA
S. R. E. Cardinali amplissimo.

LVDOVICVS DEMONTIOSIVS.

D*V*m priscorum monumenta Romæ lustro, nihil usquam vidi, quod oculos præ sculptura, & pictura tenuerit. In his antiquorum artē, & solertiam miratus sum. Potuisse marmore, & in tabula, vultus, mores, animum exprimere. nec homines modo nobilitare; verum etiā Deos ipsos Gentium, si plusculum operæ in eis fingendis, vel pingendis insumentum esset. Ut de Venere illa Praxitelis fertur, quam ut viderent multi Gnidum navigarunt. & de Iove illo Olympio Phidiae arte nobili: ut Apellis, aliorumque innumera sculptura, & pictura opere sileam, quorum memoriam Pliniana charta ab interitu vindicarunt. vnde ego hæc in meos cōmentarios transtuli. non ut auctori decoquerē, sed ut quæ apud eum paulo obscuriora videbantur explicarem, simul emendarem, quæ scriptura vitio corrupta erant. Quæ cum in duo parua volumina digessissem, visum est geminis fratribus, patronis meis observandissimis, duo germana opera cōsecrare. Tibi hoc de sculptura, ex celebrioribus huius artis operibus conflatum opus. fratri Illustrissimo alterum de pictura, quod item illi tot nobilium operum antiquorum instar esset. Fausto omine æternæ amborum memoriæ, quæ sic statuis, & picturis, virtutis ergo decorari possit, sic in multa sæcula propagari.

LVI
C

Pl

Exp

& picto
eos pal
rum qui
tura opu
cujusque
in tabula
eodem ge
la, aut int
materia
teria sign
dam in si
antiquiss
teriam tra
Plinius
artem in

LVDOVICI DEMONTIOSII
COMMENTARII DE SCVLPTVRA
ET PICTVRA ANTIQVORVM.

in queis

Plinius plurimis locis emendatus & illustratus.

*Explicatum etiam nobile illud de Pictura certamen
inter Apellem & Protogenem.*

DE SCVLPTVRA.

Erunt similitudines exprimere, & quicquid orbis complectitur imitari, ars adeo nobilis quondam fuit, ut ea quæ dignata esset posteris tradere, nobilitare posset. quæ fictorum, & pictorum propria laus semper fuit, dubia adhuc inter eos palma. Fictorum vero duo sunt genera. Vnum eorum qui signa faciunt, quæ quaquaversus spectentur, naturæ opus æmulantur. Alterum est eorum, qui quantum cuiusque corporis vno aspectu cerni potest, id tanquam in tabula sibi imitandum proponunt. Sed ne hi quidem eodem genere versantur: aut enim opus eminet è tabula, aut intus refugit: de quibus singulatim dicemus. Sed materia etiam artifices distinguit. alij enim ex molli materia signa faciunt, alij ex fusili, alij ex dura. & fuere quondam in singulis generibus clari artifices. Sed omnium antiquissimi fuerunt plastæ, qui mollē, & ductilem materiam tractarunt: à rudibus initiis progressi. Scribit enim Plinius Dubitiadem Sicyonium figulum primum eam artem invenisse, Corinthi filia opera, quæ capta amore

juvenis, illo abeunte peregre umbram ex facie ejus ad lucernam in pariete lineis circumscripsit, quibus pater ejus impressa argilla typum fecit, & cum ceteris fictilibus induratum igni proposuit: eumque servatum in Nymphæo, donec Corinthum Mummius everteret. Addit tamen, esse qui Samo primos omnium plasticen invenisse Rhædum, & Theodorū tradant, multo ante Pantiadas Corintho pulsos. Demaratum vero ex eadem vrbe profugum, qui in Hetruria Tarquinium Priscum Regem Populi Romani genuit, comitatos fictores Euchira, & Eugrammum: ab iis Italiæ traditam Plasticen Sed cur pigear reliqua ejus loci ad verbum exscribere? cum ejus diligentia tota huius antiquitatis cognitio accepta ferenda sit, ne quicquam elegantius, aut magis distinctè dici possit. Pergens igitur sic ait: Dibutadis inventum est rubricam addere, aut ex rubrica cretam fingere. Primusque personas regularum extremis imbricibus imposuit, quæ inter initia protypa vocavit. Postea idem ectypa fecit. Hinc & fastigia templorum orta, propter hunc plastæ appellati. Hominis autem imaginem gypso è facie ipsa primus omnium expressit, ceraque in eam formam gypsi infusa emendare instituit Lysistratus Sicyonius, frater Lysippi, de quo diximus. Hic & similitudinē reddere instituit. ante eum quam pulcherrimas facere studebant. Item & de signis effigiem exprimere invenit. Crevitque res in tantum, vt nulla signa statuæve sine argilla fierent. Quo apparet antiquiorem hanc fuisse scientiam, quam fundendi æris. Plastæ laudatissimi fuere Damophilus, & Gorgasus. iidemque pictores, qui Cereris ædem Romæ ad circum maximum utroque genere artis suæ excoluerunt, versibus inscriptis Græce, quibus significarunt

ficarunt à dextra, opera Damophili esse, à patre Iava Gorgasi. Ante hanc ædem Tuscanica omnia in ædibus fuisse, autore est M. Varro. Ex hac cum reficeretur, crustas parietum excisas tabulis marginatis inclusas esse. Item signa ex fastigiis dispersa. Fecit & Chalcosthene opera cruda Athenis, qui locus ab officina ejus Ceramicos appellatur. M. Varro tradit sibi cognitum Romæ Posim nomine, à quo factas Romæ vuas, item pisces, ita ut non aspectu discerneres à veris. Idem magnificat Archefilaum L. Luculli familiarem, cujus proplasmata pluris venire solita artificibus ipsis, quàm aliorum opera. Ab hoc factam Venerem genitricem in foro Cæsaris, & priusquam absolveretur festinatione dedicandi positam. Deinde ei à Lucullo HS LX signum Felicitatis locatum, cui mors utriusque inviderit. Octavio Equiti Romano cratera facere volenti exemplar e gypso factum talento. Laudat & Pasitelem, qui plasticen matrem statuariæ, scultupræque, & cælaturæ esse dixit. Et cum esset in omnibus his summus, nihil unquam fecit antequam finxit. Præterea elaboratam hanc artem Italiæ, & maxime Hetruriæ. Turianumque à Fregellis accitum, cui locaret Tarquinius Priscus effigiem Iovis in Capitolio dicandam. Fictilem fuisse, & ideo miniari solitum. Fictiles in fastigio templi ejus quadrigas, de quibus sæpe diximus. Ab hoc eodem factum Herculem, qui hodieque materiæ nomen in vrbe retinet. Hæ enim tum effigies deum erant laudatissimæ. Hæc sunt verba Plinij: in quibus nescio an lector mendum animadverterit. Ego sane locum suspectum habeo, ut ita legitur. Primusque personas regularum extremis imbricibus imposuit, quæ inter initia protypa vocavit. Postea ectypa fecit. Hinc & fastigia

templorum orta, propter hunc plastæ appellati. Vtrumque hoc falsum est, inde fastigia templorum orta, & a Dibutiade plastas appellatos. Et falso hoc auctori ascribitur. aliud enim significare voluit. Nempe, Dibutiadē primum fastigiis templorum fictilia signa imposuisse. Extremæ enim imbrices fastigio incumbunt, à quibus per colliquias stillicidiorum aqua in compluvium deijcitur. Qua igitur imbrices fastigio incumbebant, ibi signa collocabat Dibutiades, & qui postea sequuti sunt. Plinius lib. xxxvj. cap. v. Pantheum decoravit Diogenes Atheniensis, & caryatides in columnis templi ejus probantur inter pauca operum, sicut in fastigio posita signa, sed propter altitudinem loci minus celebrata. Inde igitur quod plastes primus fastigia ornasset, obtinuit ut fastigia ornata figuris plastæ dicerentur. Locus igitur paucis mutatis sic legendus est. Primusque personas regularum extremis imbricibus imposuit, quæ inter initia protypa vocavit, postea idem ectypa fecit. Hinc fastigia templorum ornata, propter hunc plastæ appellati. Sic enim lectio perspicua erit. unde hoc discemus, quod alibi nusquam reperitur, fastigia signis ornata plastæ vocari. cujusmodi est illud fastigium ædificij recentioris in Capitolio, quod ornamenti genus beneficio Plinij, nostra opera restituti, post hac exprimi poterit vno verbo. Hoc volebam lector nescius ne esset. Sed quia imbrices, & imbricata sunt conjugata, rogat Vitruvius ut se aspiciam. Vitij enim aliquid esse, ubi de imbricato opere loquitur lib. 2. cap. 8. Et sane toto eo capite perlecto vnius tantum literulæ mutatione locum laborare animadverti: male enim incertum, pro insertum legitur in duobus locis. Nolim lectorem pigeat integrum caput perlegere,

legere, quum breve admodum sit. Structurarum inquit, genera sunt hæc, reticulatum, quo nunc omnes vtuntur, & antiquum, quod insertum dicitur. ex his venustius est reticulatum, sed ad rimas faciendas ideo paratum, quod in omnes partes dissoluta habeat cubilia, & coagmenta. Inserta vero cementa alia super alia sedentia, inter seque imbricata, non speciosam, sed firmiorem quam reticulata præstant speciem. Hactenus locus satis indicat structuræ genus insertum dici, quum cementa alia in alia inseruntur, inter se velut imbricata. Cementa enim sic posita efficiunt imbricis speciem, in quam pars quædam tertij cimenti inseritur, vt in lateritia structura fieri videmus. Inde structuræ genus insertum dicebatur. Sed vnde digressi sumus, ad plasticam redeamus, quam non immerito Pasiteles matrē statuariæ, sculpturæ, & cæaturæ esse dixit. quippe quæ ab ea tanquam a furculo prodeant, vt idem Plinius alio loco docet de Zenodoto illo scribens, qui Aruernis immane illud Mercurij simulachrum immenso pretio per annos decem finxit pedum CCCC; nisi potius quadraginta pro quadringentorum legimus, quum error ex vocum similitudine facile obrepere potuerit. Lector enim secum putet molis immensam altitudinem. Imo proculdubio ita legendum est vt dico. ex verbis enim Plinij apparet simulachrum illud artis experimentum dumtaxat fuisse, & tanquam meditationem maioris cuiusdam operis. ait enim, quum artem satis ibi approbavisset, Romam accitum à Nerone destinatum illius Principis simulachrum colosseum fecisse CX. pedum longitudine. Quis enim credat, quum Aruerinis quadringentorum pedum simulachrum fecisset. de hoc altero longe minore cogitasse

tasse postea Neronem. At quem Principem? tumidum, vanum, prodigum. Sed & colossus ille Rhodiorum septuaginta cubitorum tantum fuit, qui terræmotu prostratus, jacens etiam miraculo fuit. Profecto non est librariis pronior in errorem lapsus, quam ubi occurrunt numeri, qui tum notarum, tum enim vocum similitudine sæpe fallunt. Ejusmodi multa scripturæ vitia determinamus in ijs quæ edituri sumus de notis numerorum. Quod igitur scribit Plinius omnem amplitudinem statuarum ejus generis vicisse Zenodorum, de simulacro Neronis intelligendum est, quod colossus illum Rhodiorum superabat, quum fuerit Neronianus longitudinis ped. Cx. Rhodius vero lxx. cubitorum, qui Cv. pedes tantum efficiunt. Omnes igitur statuas molis magnitudine superavit destinatum illud Neronis simulacrum, quod Plinius se vidisse testatur, simul admiratum non modo ex argilla similitudinem insignem, verum & ex parvis admodum furculis, quod primum operis instar fuit. Potuit igitur sola plastice spectantium oculos tenere, & in admirationem adducere. Nec mirum: colossorum enim audacia primum in argilla spectata fuit, & ars in ea tota perspecta, ut nihil amplius, præter æris fusionem, & emendationem accedere posset. Imo nec marmori manus audeat admoveere artifex, nisi prius, quod totius operis instar sit, ex argilla proplasmata formaverit: interdum plura, ut quod in singulis maxime probaverit, id sibi imitandum proponat. Atque ita ex iis furculis surgit opus. Recte enim Pasiletes plasticen matrem statuariæ, & sculpturæ esse dixit. Quocirca cum in his omnibus summus esset, nihil unquam fecit antequam finxisset. & multi alij egregij pictores id ipsum
facti-

factitarunt fælici admodum successu. In toreumate enim videre licet, quemadmodum extremæ lineæ figurarum desinant, quid lateat, quid cerni possit, quomodo ymbre sint a lumine dividende, quæ partes corporis recedant, quæ emineant. Quod deniq. natura fictori est, id fictor est pictori. Nec piguit nobiles artifices terram manibus tractare. si quidem olim fictiles Deorum imagines fuerunt laudatissime. Fuit Iovis in Capitolio à Tarquinio dicata, fictiles in fastigio templi quadrigæ, fictilis Hercules qui à materia nomē in vrbe sortitus est. Quin & fastigia templorum in vrbe fuere crebra, mira cælatura, & arte. Cæterum Dubitiades ille, qui primus hominis imaginem gypso è facie ipsa expressit, ceraque in eam formam infusa emendare instituit, artem aperuisse videtur, hoc enim erat huic rei caput. Sed nec tantum excipiendis formis utile fuit gypsum; quin etiam exscalpēdis cælaturis materia admodum oportuna semper visa est, sed fragilis. Vsus ejus in Gallia frequens est, & quondam fuisse nomen indicat, *plastre* enim proculdubio à plastice dicitur. Plinius autor est, antiquos statuas bitumine pinxisse, & deorum dumtaxat simulachra primum fieri solita. A diis inquit, ad homines statuarum honos translatus est, si qua illustri causa perpetuitatē mererentur. Primo sacrorum certaminum victoria, maximeque Olympiæ, vbi omnium qui vicissent statuas dicari mos erat: eorum vero qui ter ibi superavissent ex membris ipsorum similitudines expressas, quas iconicas vocabāt. In Italia statuarum vsus antiquissimus est. argumento est Hercules ab Evandro sacratu, ut fertur, in foro Boario, triumphalis vocatus. Regum etiam statuae in Capitolio fuerūt, ut Tarquinij Prisci. Sibyllæ etiam tres juxta

rostra fuerunt. Ejusdem antiquitatis erat Actij Navij. Parcior primum earum usus, quum nec Bruto, qui Reges expulerat posita fuerit. Postea vero cujusque arbitratu. Ab exteris quoque poni cœptæ iis in quorum clientelam recepti essent, vel qui eos laborantes sublevassent. Denique etiam hostium positæ statuæ. ut Annibalis tres in Vrbe, omni discrimine sublato. Sed quæ in foro erant, sublatae fuerunt omnes à P. Cornelio Scipione, & M. Popilio Censoribus, præter eas quæ Senatus, aut populi sententia statuta essent. Pedestres Romæ in autoritate fuere longo tempore. tametsi Equestrium origo Romæ antiqua est. quo etiam honore foeminæ decorata fuerunt Cloeliæ enim statua equestris erat. Huic primum, & Horatio Coclitæ publice dicatas existimat Plinius. Non ejusdem antiquitatis fuerunt bigatæ, eorum qui prætura functi curru vecti essent per circum, & quadrigatæ eorū qui triumphassent. quod etiam ab Imperatoribus deinde usurpatum fuit. quo exemplo Titus exalptus est in arcu triumphali Romæ, & M. Aurelius in tabula marmorea, quæ est in Capitolio. Augustus solus sejugibus, sicut & Elephantis spectari voluit. Græci nihil velabant, Romani togam addebant, qua etiam honoris causa statua Cloeliæ virtutis ergo ornata est. Fuit & Q. Marci Tremuli equestris togata: Romuli sive tunica, & ea quæ Camillo in rostris ante ædem Castrorum dicata fuit. Fuere, & nudæ tenentes hastam, ab epheborū gymnasticis exemplaribus. Militare erat thoracas addere. loricata Cæsari dictatori in foro dicata est. Fuere etiam, sed inferioris antiquitatis, & lupercorū habitu, & quædam penulis induta. Tripedanæ verò primum statuæ ponebantur, hæc scilicet mensura honorata tunc erat: deinde
maiores

maiores factæ sunt. Demum eo evecta est artificum audacia, ut colosseas imagines instar montium facerent, immenso prætio. Primum quidem diistantum, ejusmodi fuit in Capitolio Apollo xxx. cubitorum c. l. talentis factus Fuit in campo Martio Iupiter à Claudio Cæsare dicatus. Fuit & Tarenti xl. cubitorum, opus Lysippi. Quos omnes superavit magnitudine colossus ille Rhodiorum Soli dicatus, quem Chares lydius xij. annis effecit ccc. talentis: cujus altitudo fuit lxx. cubitorum. Fuere centum alij minores in eadem vrbe. Præter hos Deorum quinque, quos Briaxis fecit. Fecit & Zenodorus in Galliæ civitate. Aruernis Mercurium quadragenum pedum, sic enim legendum esse docuimus. At tametsi hujusmodi statuæ propriæ essent Deorum, eo discrimine sublato principes ijsdem honorari voluerunt. quinimo, ut jam ostendimus, statuas omnes quot olim fuisse traduntur, magnitudine superavit illud ingens simulacrum Neronis, quod insaniam modum imposuit, non arti, quæ etiam ultra has metas progressura erat si Principis itidē vesania potuisset. Alij contra exilibus operibus laudem quæsierunt, ut Myrmecides cujus quadrigam cum agitatore cooperuit alis musca. & Callicrates cujus formicarum pedes, atque alia membra pervidere non erat. Theodorus etiam cum se ex ære fudisset, præter similitudinem mirabilem, hoc etiam in eo opere commendabatur, quod dextra limam teneret, lava tribus digitis quadrigulā tantæ parvitat, ut totā eam currumq. & aurigam integeret alis simul facta musca. Pomponius Gauricus in libro de sculptura annotavit, statuas quæ intra humani habitus mensuram fierent, signa vocari: cubitales autem, aut cubito minores sigilla: pariles,

quum ejus qui exprimitur staturam referunt: magnas vero quæ intra seſqui alteram rationem ſaturæ erant: maximas, quæ parilium triplæ, aut eo majores eſſent. Addit Philander pariles dari ſolitas bene meritis, ac ſapientibus viris, magnas vero Regibus, & Imperatoribus, maximas autē dijs, & Heroibus; quamvis eas Reges & Imperatores uſurparint. Sed viderit Gauricus an huic obſervationi fidem adſtruere poſſit, quum aperte dicat Plinius primum tripodaneas ſtatuas in foro poſitas benemeritis, quod ea menſura honorata tunc eſſet, quum & ejus mēſuræ quædam adhuc in vrbe ſpectentur deorum ſigna antiqua, ipſius etiam Iovis in palatio Illuſtriſſimi Cardinalis Medicis, & celebriora ſigna deorum quæ hic nobis videre contigit. Excedunt quidem communem hominum menſuram, ita ſuadente ratione optices, vt in loco ſuperiore collocata parilia videri poſſint, cum aliquid ſemper diſtantia intercipiat. Sed Antinoi qui eſt in Vaticano, eadem ſatura eſt atque Apollinis. Statuæ autem Alexandri bucephalum domantis quæ ſunt in monte Quirinali, majores ſunt omnibus ſignis deorum gentilium, quæ in Vrbe extant. Dearū enim ſtatue fere omnes quas hic vidi, non longe diſtant a communi mulierum menſura. Contra Sabinæ quæ ſunt in eodem palatio, duplo, aut eo amplius hanc menſuram excedunt. vt & Nio-be quæ ibidem ſpectatur. Itaque neſcio vnde ea venerint in mentem Gaurico. Hoc vero non prætereundū, quod Philāder annotavit: Statuas quæ diis fiunt, vocari εἰδωλα quæ heroibus ξόανα, quæ regibus ἀνδριαντας, quæ ſapientibus εἰκελα, quæ benemeritis viris βρέτεια. Alia eſt diſferentia ſtatuarum, quam noſſe operæpretium eſt. Aut enim naturæ varietatem perſequitur artifex, aut quod in
natura

natura perfectum est. Ille rem imitatur ut est; hic difficilius quiddam persequitur. Quamquam enim perfecti vana tantum est species, in ea assequenda præcipua laus est, Fugit enim imperitum vulgus, nec oculis investigari potest, nisi ratione præeunte. mille enim species objicit persequenti, omnes indiscretæ fere similitudinis, quarum fucus non nisi a ratione deprehenditur. Hæc formas omnes ad symmetriæ normam exigit, ut cujusq. fuerint sexus, ætas, dignitas, mores. In aliis forma quadrata probatur, in aliis gracilis. in quibusdam torosa, in aliis tenera. in quibusdam obesa, in aliis exhausta. Nec omnes eadem positura decet, non idem vultus. unde infinita prope modum varietas formarum prodit. Ad quas discernendas opus est artifice exercitatissimo, arte instructo, & judicio præstanti. Formæ igitur à natura præscriptæ fuerunt fictori, materia non item. Ejus enim indifferens semper fuit electio, cum ex qualibet tractabili materia nobilia opera facta fuerint. ut ex argilla, ex metallo, ex ebone, ex lapide, ex ligno. Ex metallis, æs maxime opportunum visum est, & quia parabile, & quod facile tractari possit. Ad statuarum usum temperabatur tertia parte æris collectanei, additis plumbi argentarij pondo duodecim ac sex libra in centenas æris, ita temperatum regulare dicebatur. Fuit & alia temperatura tenerior, formalis dicta, injecta igitur plumbi decima portione, & argenti vicesima. Temperabatur etiam ternis, aut quaternis libris plumbi argentarij. idque in olla, unde ollaria temperatura. Ægineticum à temperatura nomen, & laudem invenit, quamquam ibi non nasceretur. maxime vero Mæronis operibus nobilitatum, quod eo uteretur, ut de liaco Polycletus. Color etiam metalli hac temperatura

mutabatur in eum qui Græcanicus dictus est. Sed & præclarissimæ Urbis excidio maxime nobilitatum est æs quod capta, & incensa Corintho casus miscuit, tanta circa id priscorum affectatione, teste Plinio, vt plerique elegantiores ementito nomine pro Corinthiis statuas ostentarent artificum qui ante captam Corinthum decessissent. Ejus quatuor genera discernit. Candidum ad argenti colorem proxime accedens. Alterum auri specie nobile. Tertium in quo nullū prævaleret, æquali omnium temperamento. Et quartum jacinoris colorem referens, vilius Corinthio, sed Deliaco, & Ægynetico prætiosius. Sed nec argento, & auro puro pepercerunt artifices. Fuit enim Romæ argentea Augusti statua, cum & longo ante tempore in triumpho Pompeij Pharnacis quoque argentea translata fuisset. Et item alia Mithridatis Eupatoris. Signa item aurea Minervæ, Martis, & Apollinis fuerunt. Auream statuam nulla inanitate, qualis nec ex ære vlla antea visa rebus Parthicis diripuit Antonius. Auream sibi Gorgias Leontinus primus omnium Delphis in templo posuit. Sed tamen argento & auro nulli artifices inclaruerunt, ære & marmore multi. Marmoris varias species enumerat Plinius, quarum descriptiones lector ex eo petere poterit. De artis hujus origine idem Plinius autor est cum Olympiadum origine coepisse. Primos autem omnium inclaruisse Dipoenū, & Scyllum Cretenses, Olympiade circiter L. ambos Apollinis oraculo nobilitatos. Cum enim iis Sicyonij decorū quorundā simulacra locavissent, injuria quæsti infecto opere abierunt. Sed cum Protinus Sicyonios fames & sterilitas invasissent, cōsulentibus oraculum ecquis finis malorum futurus esset Apollo respondit, si Dipoenus, & Schyllis

Scyllis deorum simulacra perfecissent. Post hoc Bupalus & Anthermus Chij Olymp. lx. claruerunt, adeo sibi suæ artis cōscij, ut iis quæ in Delo fecere subijcerent non vitibus tantum censeretur Chium, sed & filiorū Anthermi operibus. Romæ etiam tēporibus Augusti signa eorum celebrabantur. Et tamen ars in dies excolebatur. ut demū eam Phidias Olymp. lxxxij. aperuisse, ac demonstrasse dicatur, polycletus vero consumasse, ac erudiisse Olympiade lxxxvij. Idque vel in eo maxime apparuisse, quem artifices canonem vocabant, lineamenta artis ab eo petentes velut, à lege quadā. Hic etiam primus excogitavit ut vno crure signa insisterēt. Sed & hic corpora fecit quadrata, & omnia pene eodem exemplo. Sequutus deinde Myron, de quo Plinius his verbis. Primus hic multiplicasse varietatem videtur, numerosior in arte quā polycletus, & Symmetria diligentior: & ipse tamen corporū tenuis curiosus animi sensus non expressit. capillumq. & pubem non emendatius fecit quā rudis antiquitas. Lysippi propriæ videtur argutiæ corporū in minimis quoque custodiæ. Hæc Plinij verba ostendunt artē ad summum nondū pervenisse. Itaque & Mironē à pythagora Rhegino superatum fuisse dicit, & à Leontio. Mirū cum iam artem Phidias aperuisset, & demonstrasset, polycletus consummasset, Myron & ipse plura cōtulisset, nondū tamen Symmetriæ partes impleri potuisse, non sensus animi exprimi, nec capillū satis accurate. primus enim post eos Leontius capillū diligētius expressit, & nervos, & venas. Lysippus vero, præterquam quod capillū diligentius imitatus est, plurimū artē & ipse provexit, capita minora faciendo quā antea solerēt, & corpora graciliora siccioraq. , per quæ proceritas signorū major videretur.

Euphra.

Euphranor primus dignitatem heroum expressisse videtur, & vsurpasse Symmetriam, qui floruit Olymp. ciiij. cum Praxitele. Hæc si vt propria recentiores isti vindicent, mirum in quo antiqui tantopere excellere potuerint. In quibus est Phidias nulli veterum postponendus. Si enim hæc omnia ignoraverit, ne inter mediocres quidem artifices censeretur debuit, nec ejus opera probabilia videri. Sed vt sua cuique laus tribuatur, æquo hic lectore opus est. Enimvero cum docere vellet Plinius artem ad summum pervenisse, nec ullum tamen artificem reperire posset qui omnes numeros implevisset, recenset in quo singuli maxime claruerint. Hic Symmetriæ studiofior, ille varietate foecundior, animi sensus alius expressit, alius in capillis exprimendis superavit, cum in singulis his alij paulo negligentiores, operis tamen vniuersitate præstarent. Et sane infœlicis ingenij est in omnibus vinci. contra in omnibus excellere plusquam humani. Perfectæ igitur & consummatæ artis exempla sunt hæc, non artificum invicem iusta comparatio, vt sciat lector quid in singulis æmulari debeat, non quid in singulis damnare. Nec tamen in omnibus adeo insudabit, vt nihil vnquam satis absolutum putet: nunquam diligentia finem faciens, vt Callimachus ille semper calumniator sui, nescius modum adhibere diligentia, ob id Cacizotechnos appellatus. Cuius operibus alioqui laudandis, gratia omnem diligentia nimia abstulit. Quo vitio etiam Silanion laboravit, alioquin & ipse clarus artifex, sed suorum operum iniquus iudex. qui crebro etiam perfecta signa frangebatur, sibi ipsi non satisfaciens. Quod etiam vitiū Apelles modeste in Protogene notavit. in cæteris omnia sibi cum illo paria esse dicens, aut illo meliora.

Sed

Sed me
revocat
di. quor
in pala
nij desc
phion,
do adve
Apollo
tibi ist
cedit c
Basi n
illum
Vatic
roren
& vtr
nim
dunt.
horren
gemitu
ra, & st
tentia f
& Ather
probat
gitta, &
los arti
Alcame
Timot
celarum
obscu
ra, arti
rei, & a

Sed me jam longius digressum Apollonius, & Tauriscus revocāt, insignes artifices ambo, nec raptim transcurrēdi. quorum adhuc exstat, imo vivit, opus nobilissimum in palatio Illustrissimi Cardinalis Farnesij, ut vel ex Plinij descriptione facile manus agnoscātur, Zethus & Amphion, & taurus, vinculumque ex eodem lapide, à Rhodo advecta, artis & naturæ certamen. Eiusdem etiam Apollonij exstat in Vaticano corpus, capite, brachiis, & tibiis truncatum, ex marmore. quod fragmentum nulli cedit operum antiquorum quæ extant hodie Romæ. Basi nomen auctoris inscriptum est. Laocoontem autem illum quis saltem fama non novit? quod etiam dum in Vaticano artis miraculum ostentatur, spectantibus horrorem incutiens, artis statuariæ cum poëtica certamen, & utriusque cum ipsa natura, palma dubia. Quantum enim Virgilius carmine, tantum isti marmore contendunt. Stupendum opus, ex vno lapide, parens, & liberi, horrendi draconum nexus, patris angustiae, liberorum gemitus expressi. opus inquit Plinius, omnibus & picturæ, & statuariæ artis præferendum, quod de consilij sententia fecerunt summi artifices Agesander & polydorus, & Athenodorus Rhodij. Sunt etiam in eodem septo alia probatissima signa. Apollo ille arcum tenens emissæ sagitta, & Antinous eximiæ pulchritudinis. primores illos artifices alij sed obscuriores æmulati sunt. Phidiam Alcamenes, Critias, Nestocles, Hegeas, Scopam Briaxis, Timotheus, Leochares, qui pariter cum illo Mausoleum cælarunt, ut manus etiam certarent. Telephanes, alioqui obscurus, æquabatur Polycleto, Myroni, atque pythagoræ, artificum suffragiis. Cephisodorus praxitelis filius, rei, & artis ejus hæres, Comparabantur etiam artifices

operum indiscretis manibus, vt in templo Apollinis Solfiani Nioben cum liberis morientem, Scopas an Praxiteles fecisset. Et Ianum patrem in suo templo dicatum ab Augusto. Par hesitatio fuit de Cupidine fulmen tenente. Praxitelis Venus illa Gnidia in primis eius operibus commendabatur. Fuit & Scopæ Venus in templo Bruti Callaici Gnidia illi prælata. Certavere etiam Phidias & Praxiteles. cuius certaminis præclara extant monumenta Romæ in monte Quirinali, duæ statuæ Alexandri Bucephalum domantis, alterum opus Phidia, alterum Praxitelis. Non prætereundus est Diogenes Atheniensis qui Pantheum Agrippæ egregiis operibus decoravit, inde vicissim & ipse non parum ornamenti cōsequutus. Ejus inter cetera probabantur Caryatides in columnis templi ejus, & signa in fastigio posita, de quibus alias dicemus.

DE CÆLATVRA.

Cælatura altera sculpturæ species sequitur, medium quiddam inter picturam, & statuariam, vt Plinius adnotasse videtur, cum in vasis argenteis suorum temporum luxum arguens, Nullum, inquit, genus officinæ diu probando nunc Furiana, nunc Clodiana, nunc Gratiana. Etenim tabernas mensis adoptavimus, nunc Anaglypta, in asperitatemque excisa circa linearum picturas quærimus. Recte Plinius. nam Anaglypta, & in asperitatem excisa pictura lineari primum adumbrantur, vt quicquid picturæ terminis includitur, intumescat. Illud igitur pictoris, hoc fictoris est. Cælaturam pictura lineis circumscribit, has inter, corporis dimidiatum ambitum

tum imitatur cælatura, ab eminentioribus primum incipiendo, quæ longius a superficie tabulæ recedunt, ab iis ad depressiora, & minantia manus acclivis delabitur, ad planam usque tabulæ superficiem, molliter in extremas lineas desinente summa operis: ut quod fugit potius existimare, quam desiderare contingat. Sed argento & auro cælando compendiaris artis ratio excogitata est. In laminas ducto primum metallo, styli cuspide paulum retusa ex altera parte tabulæ forma procuditur, ut in averfam partem surgat opus. diversa prorsus ratione ab ea quam modo explicavimus. hic enim a depressioribus ad eminentiora paulatim surgit artificis manus; in illa contra ab eminentioribus ad depressiora. Viroque genere veteres argento cælasse comperio. Anaglypta primum in asperitatem excidendo, ut ex Plinio ostendimus. idque ad vasa & pocula, & si qua fuerunt ejusmodi. Vel laminas in operimenti usum tenuando crustarum instar. unde & Teucro de quo idem Plinius xij, cap. lib. xxxij. meminit, crustarij nomen inditum est ab artificio. Hoc operis genere milites vaginas, & baltheos ornabant, cum ebur fastidiri coeptum esset. Sed & hujus ornamenti duplex genus fuit: Deliacum, ex tenuibus crustis altera parte cavis, altera turgentibus. punicum, quod solido opere fiebat, nulla subitus inanitate. Lectos vero mulierum inquit autor, jam pridem totos operiri argento, & triclinia quædam, quibus argentum addidisse primus traditur Carvilius pollio Eques Romanus; non ut operiret, aut Deliaca specie faceret, sed Punica. Cæterum cum auro, & argento nullo discrimine veteres cælaverint, miratur Plinius auro inclaruisse neminem, argento plurimos. Laudatus est in primis Mentor:

Hunc proxime æmulati sunt Acragas, Boethus, & Mys. proximi ab his fuere Calamis & Antipater: quippe Satyrum in phiala gravatum somno collocavisse, verius quàm cælavisse dictus est Stratonicus. Laudatus etiam Cyfice-nus Tauriscus. Item Ariston, & Eunicus Mitylenei, He-catæus, & praxiteles, alius ab illo qui inter sculptores. Posidonius Ephesius, Lædus Stratiates, Zopyrus, qui Arcopagitas & iudicium Orestis fecit, pondo xij. estimatum, & pithias cuius binæ vnciæ xx. venierunt. & Teu- cer crustarius, qui eam famam habuit. Præter hos Ari- ston idem statuarius. Leslocles, Prodorus, Pithodicus, Polignotus pictores. Marmore Scopus, Briaxis, Timo- theus, & Leochares cælarunt. Diogenis esse suspicor quæ sunt in porticu Panthei. Ligno divinus ille Alcime- don claruit, famam eternâ Virgilij versibus consequu- tus. Sed & statuarii omnes cælarunt. Nam Phidias scuto Mivervæ quam fecit Athenis vel maxime laudatur. in quo referente Plinio in eodem loco, prælium Amazo- num cælavit, in tumefcente ambitu primo. ejusdem cō- cava parte deorum, & gigantum dimicationem. In so- leis vero lapitharum, & centaurorum. In basi genesim deorum. In numismatibus etiam præscorum manus ve- neramus, ætates etiam artificum discernimus, artis pro- pressum, & interitum notamus. Nam vt de Romanis lo- quar, vetera illa consulum numismata inter artis initia quam rudem admodum speciem præ se ferunt. Ab Au- gusto vero integro sæculo ars claruit. Rursum ignoran- tiæ caligine demersa gratiam omnem amisit. Quamquam Plinius longe ante sua tempera cælaturam exolevisse scribat, cum laudatos illos artifices recensens, Teucrum crustarium ultimum faciat. Et jam suis temporibus scri-
bat,

bat, artem sola vetustate censerī solitam, vsque adeo attritis cælaturis, vt figura discerni non posset, operis tantum autoritas constaret.

DE GEMMARVM SCALPTVRA.

Gemmis imagines cælantur, aut scalpuntur. Cælata dicuntur, si e plana superficie opus emineat. scalpata contra si opus refugiat. cuius tamen forma excipi possit cera, vel alia facili materia. Vtroque genere veteres inclaruisse, vel quæ adhuc supersunt eorum opera restantur. Ex gemmis, achates maxime semper opportuna visa est cælaturæ, propter colorum varietatem, qui arte naturam informantē incurrunt plerisque locis, tam apofite quo trahit eos ingenium artificis, vt asciti potius quā innati videantur. natura etiam ipsa in his colorum varietatibus disseminandis, ita interdum ludente, vt picturam vicissim æmulari videatur vt in gemma illa Pyrrhi, in qua novem Musæ, & Apollo citharam tenens spectabatur, non arte, sed sponte ita discurrentibus maculis, vt Musis quoque singulis sua redderentur insignia. Sunt etiam interdum in achate variæ zonæ transitu colorum mirabiles: ex quibus aliæ, atque aliæ superficies cælatae dant varios colores. Gemmis scalpatis annulis inclusis veteres signabant, vt Augustus Sphynge, postea imagine Alexandri Magni. Augusti vero imagine principes post eum signarunt, Mecænas rana, Sylla Iugurtæ traditione, Pompeius triumphis. Magi vero sculpturas quasdam reconditoris, vt aiunt, sapientiæ ostentant. Alij vero ad oblectationē tantum huiusmodi gemmas in dactyliotheccis etiam non asservant. Adamas suis

opibus tantum commendari voluit ; non arte, non figura vlla ascititia, hac quoque parte indomitus. Hodie talis futurus, nisi artificum solertia in adamantē ipsum adamantem acuisset. quo invento indomita illa naturæ vis, ferri & ignis contemptrix suis viribus excisa est. Itaque artificum manibus tandem parere didicit, adeo nihil labor improbus pervincere non potest. Olim innotuerat, alio adamante perforari posse: hoc levi vulnere cognitum est posse etiam domari. Omnium qui olim calarunt, scalpseruntve probatissimus habitus est Pyrgoteles, Alexandri Magni iudicio, qui vetuit ab alio se in gemma scalpi quam à Pyrgotele: quo præiudicio primam laudem apud posteros omnium suffragiis adeptus est. proximi à pyrgotele fuere Apollonides, & Cromius. vidimus Amethystō vnciali magnitudine, Apollonidis manu sculptam: in ea effigiem Dianæ, opus adeo partibus absolutum, vt nihil supra. Artificis nomen adscriptum est, tam exilibus literis, vt fere visum effugiant. Est ea gemma Horatij Tiguri, insignis & ingenio, & animi candore viri. Famam etiam habuit Dioscorides, qui Divi Augusti imaginem expressit, qua postea principes signabātur Similem, si non eandem calaturam habet Heroaldus medicus Regius, nature pariter & artis bonus existimator. Vidi etiam Mercurium ejusdem Dioscoridis manu exscalptum ex Sarda gemma, cui artificis nomē adscriptum est. Ejus mihi copiam fecit idem qui & Dianæ illius Apollonidis. postea cœpit ars in pejus ruere, nec quisquam exinde repertus est qui priscos illos æmulatus est.

Iustriſi.

ILLVSTRISSIMO ET REVEREN-
 disimo D. A M N A E. Duci de GIOIOSA,
 Franciæ Pari, & Ammiralio.
 LVDOVICVS DEMONTIOSIVS.

DE sculptura, & pictura germanis artibus scripsi
 Romæ, id est in harum artium celeberrimo Gym-
 nasio. non vt artem docerẽ, quam nemo unquam tam be-
 ne verbis illustraverit, atq. recentiores isti penicillo. quo-
 rum manus cum veterum solertia certare iudicaverit, qui
 Michaelis Angeli, Raphaelis, & aliorum opera, contulerit
 cum iis quæ Plinius de veterum illorum arte prodidit.
 Tametsi quædam in ea lateret præstantia, quam nemo
 unquam scribendo potuit exprimere, Apelles vno verbo
 Venerẽ appellabat, qua vna præstabat cæteris pictoribus.
 Aliane fuerit ab ea, quam Raphaelille Urbinas, & alij
 nonnulli huius seculi clari pictores sua arte complexi sunt,
 nihil ausim asserere, horum exstāt opera, illorum leguntur,
 & leguntur plerisque locis corrupte. Quocirca vt iustè
 comparatio fieri posset & temporum, & artificum, visum
 est antiquæ artis lineamenta, quæ exstant apud eum auto-
 rem jam pene fugientia, restituere: labes quas quibusdam
 locis temporum injuria asperserat, hac veluti sponsia de-
 tergere: Ac denique hanc tabulam instar tot nobilium
 operum, quæ jamdudum tempus absument; observantiæ,
 & obsequij erga te mei tibi momimentum dicare.

DE PICTURA.

E pictura arte illa nobili dicendum est, quæ tam foelici successu poësim æmulata est, ut pariter oculos atque illa aures tenuerit. affectus vtraque movens, vtraque parem semper sibi licentiam arrogans. Hujus artis initia sunt incerta. Ægyptij sex millibus annorum antiquiorem faciunt quam Græci, vana antiquitatis jactatione. Græci alij Sicyone, alij apud Corinthios primum inventam esse prædicant, rudibus primum initiis: nempe umbra hominis lineis in parietibus circumscripta. unde prima lineamenta ducere, vno verbo adumbrare dicimus. Hujus inventionem adscribunt alij Philocli Ægyptio; alij Cleanthi Corinthio. Sed primi teste Plinio exercuere Heridices Corinthius, & Thelephanes Sicyonius, sine vlllo colore. jam tamen spargentes lineas intus, quæ magis admonebant quam ostenderent. Ideo & quos pingerent adscribebant. Cleophanes Corinthius primus invenit eis colorem addere testa trita. & jam tum pictura in duo genera discreta est, in liniarem videlicet, & coloratam. Sed linearis vacua est, aut plena. Vacua, quæ extremis tantum lineis constat, Hujus sunt dispositio & symmetria; & tertia, quæ nomē Latinum non habet, optice, quam Plinius mensurarum nomine significavit. Dispositio est partium singularum situs, & recta collocatio. Symmetria commensus partium sibi invicem. Optice earundē pro varietate situs, & posituræ, dissimilis & inæqualis delineatio. De dispositione & mensuris Plin. cap. x. lib. xxxv. ubi de Apelle sic scribit. Fuit autem non minoris simplicitatis, quam artis. nam cedebat Amphioni de dispositione.

sitione, Asclepiodoro de mensuris, hoc est quantum quid à quo distaret. Sed adduci non possum ut credā autorem ita scripsisse, quinimo quēdam hic transposita esse puto, aut ei falso adscripta. Nam quantū quid à quo distaret ad partē illam graphices quam Plinius proprio nomine distinguens à cæteris, dispositionem appellat, referendum non est. Exempli gratia, in architectura dispositio linearis ostendit quo quidque loco ponendum sit, quantum item quid à quo distare debeat. ut quo intervallo columnæ sint collocandæ, quo item reliqua. Deinde ad Symmetriam omnia sunt exigenda. hæc pro quantitate ædificij ostendit partiū singularum commensum. Demum totius ædificij mensuræ ad opticen revocandæ sunt. nec jam vna mensura est, sed infinitæ in vnū punctum coeūtes, à quo totius optices ratio pendet. Hęc ita habere ex Plinio ostendo, cum trium harum partium graphices diversis locis meminerit. Quod si mensurā à dispositione sejungamus, nec curet amplius dispositio quantū quid à quo distare debeat, siscitari velim quæ sint dispositionis partes? Nam si ædificiū aliquod delineandum sit, occurrit primum illud, quantum singulæ partes invicem distare debeant. Si quis figuram hominis instituat, eadem cura sollicitat aggredientē. Tribuamus hoc mensuris, quid tandem dispositioni supererit? Mensura nomen generis est, & dispositioni, & symmetriæ pariter inserviens. Sed quatenus speciem distinctam constituit, ex propriis mensuris constat, coeuntibus lineis in punctum. Et sane si mēsuras in genere intelligamus, eas Geometria sibi vindicabit: nec est cur architectura eas sibi arroget. Sed quid diutius hic moror? disponere quid aliud est quā suis locis singula statuere? Symmetriæ pro-

prium est partiū mensuras persequi. Sed cum optice Latinū nomen non haberet, mensuras Plinius pro ea usurpavit. Cū igitur locus sic haberet, non cedebat Amphioni de dispositione, hoc est quantum quid à quo distaret, Asclepiodoro de mensuris, Quidam qui hæc non noverat, hanc interpretationem ad mensuras referendam esse duxit, existimans appositius mensuris, quam dispositioni convenire. Quocirca ut membrum luxatum in suos artus redeat, locum ita legemus. Non cedebat Amphioni de dispositione, hoc est quantū quid à quo distaret. Asclepiodoro de mensuris, &c. Symmetria altera graphices pars est, quæ summam venustatē operi conciliat. De hac non semper convenit inter artifices. Quippe cum natura in symmetria corporū non sibi semper constet, quærendū fuit, quænam ex omnibus maxime probāda esset. Neque enim cuiusque iudicio standum fuit. Vulgus enim quod rectum est probat, sed non desiderat exquisitam illam pulchritudinem, cuius vnius amore flagrat peritus artifex. Itaque vel si nusquam reperiat, eam sibi nihilominus ob oculos proponit, & ejus speciem amat. tum ejus pulchritudinis partes invicem componit, ut solent virgines hinc inde lectis floribus coronamnectere. Sic olim Zeuxis Agrigentinis facturus tabulam, virgines earum nudas inspexit, & ex iis quinque elegit, ut quod in singulis laudatissimum esset, pictura redderet. Hanc pulchritudinem Lysippi iudicio nemo unquam satis accurate expressit. Aliquando enim interrogatus quem sequeretur antecedentium, dixisse fertur demonstrata hominum multitudine, ipsam naturam imitandam esse, non artificem. Nec tamē naturam in vno laudavit, sed speciem quandā pulchritudinis, quæ ex universa

versa multitudine colligi posset. Quocirca dicere solebat ab aliis homines factos quales essent, à se quales viderentur. Apelles sibi diffidens admoneri volebat. proponebat enim in pergula opera absoluta, ipse latens auscultabat, si qua forte vulgus improbaret. Symmetriā primus in pictura servasse fertur Parrhasius. Tertia graphices pars optice. Plinius inopia Latini sermonis ei nomē non tribuit, sed quę sint ejus partes satis explicat, vbi de Parrhasio cap. x. lib. xxxv. Confessione inquit artificū in lineis extremis palmam adeptus est. Hęc est in pictura summa subtilitas, corpora enim pingere, & media rerū, est quidem magni operis, sed in quo multi gloriam tulerint: extrema corporum facere, & desinentis picturę modū includere, rarum in successu artis invenitur. Ambire enim debet se extremitas ipsa, & sic desinere vt promittat alia post se, ostendat quę etiam quę occultat. His verbis Plinius opticen descripsit, tametsi locum non prorsus bene habere suspicor. nam verba illa extrema corporum facere, & desinentis picturę modum includere, rarum in successu artis invenitur. sic malim legere, extrema corporum facere, & desinentis picturę modo illudere, rarū in successu artis invenitur. Nam desinentis picturę modū includere quid sit nescio; sed desinētis picturę modo spectantibus illudere, hoc artis est. Hoc vt præstet artifex primum observare debet, quantum quid a quo distet, totius operis in plano configuratione. Obscuris deinde lineis sursum ad perpendiculum erectis ad propositi puncti mensuram eas omnes exigere. habita in primis ratione quantum qualibet a puncto distet. Vnde patet in hac graphices parte præcipuum esse vsum mensurarum, siue prima operis in plano configuratio

spectetur, siue operis adumbrata species (illā Ichnographiā Græci dicunt, hanc sciographiam, Hermelaus Barbarus scenographiam) vel si opus sit recedentes operis partes extremis lineis terminare. in quo prima laus est quantum ad integrum corporis ambitum deest, id sensim ita oculis subducere, vt desinentis picturæ modo, ars spectantibus illudat. Artifici dictum sat, est de graphice nobilissima picturæ parte. In qua nescio an quicquam utilius iuventuti proponi possit, quo erudiatur. Et Græci in hac sententia fuerunt. Quocirca inquit Plinius, accedente Pamphili egregij pictoris autoritate effectum Sicyone primum, deinde etiam in tota Græcia, vt ingenui pueri ante omnia graphicen, hoc est picturam in buxo docerentur, recipereturquæ ea ars in primum gradum liberalium. Semper quidē honos ei fuit, vt ingenui eam exercerent, mox vt honesti, perpetuo interdicto ne seruitia docerentur. Hæc sunt verba Plinij, cuiusdam imperiti glossemate interpolato, qui graphicen picturam interpretatus est, speciem pro genere accipiens. Quocirca hanc interpretationem, vt Plinio indignam rejicimus. Graphice plena fit lineis intra figuram descriptis. primi omnium Aridices Corinthius, & Telephanes Sicyonins lineas intus sparserunt. Ars deinde exculta fuit, nostris quidem temporibus vsque adeo, vt picturæ coloratæ effectus in exprimendis vmbreis, & luminibus æmuletur. Ostendit enim contracta, & projecta, cava & intumescētia, & quicquid deniq. colores præstare possunt, id ipsum præstat graphice. Nunc de pictura colorata videndum est. Hujus tria genera constitui possunt, unicolor, bicolor, tricolor. primi generis autor fuisse perhibetur Cleophanes Corinthius, qui primus invenit figuras testa trita colorare,

colorare, quæ prima artis incunabula fuerunt. Qui deinde sequuti sunt cinnabari pinxerunt, & Ephesio minio, quod derelictum est, quia curatio magni operis erat, & quia nimis acre, ut ait Plinius. Ideoque transiere ad rubricam, & sinopidem. Spargebantur autem intus lineæ, in quibus præcipua laus erat. Sed & pluribus etiam coloribus seorsum positis monochromata pinguntur. quo genere picturæ pinguntur etiam nunc folia lusoria variis coloribus, idque membranis fenestratis. Nihil enim interest siue vnus, siue plures colores adhibeantur, modo sint distincti, & puri. Nam hoc picturæ genus inter monochromata censendum esse, Plinij verba ostendunt quæ sunt cap xj. lib. xxxv. Pingunt inquit, & vestes in Ægypto, inter pauca mirabili genere. Cādida vela postquam attrivere illinentes, non coloribus, sed colorem sorbentibus medicamentis Hoc cum fecere, non apparet in velis, sed in cortinam pigmenti ferventis merfa post momentum extrahuntur picta. Mirumque, cum sit vnus in cortina colos, ex illo alius, atque alius sit in veste, accipientis medicamenti qualitate mutatus. Hoc cum Plinius inter picturæ genera recenseat, certū est ad monochromata referendum, cum ex sigulis coloribus constet. ad bicolorem enim, ac tricolorem non possunt. Puris etiam coloribus pingunt occidentales Indi, cuiusmodi liber vnus extat in bibliotheca Vaticana. Pictura bicolor effecit vmbrarum adiectione, ut corpora intumescere viderentur, & quasi solidescere. Hujus nusquam memini Plinium mentionem facere. à monochromate enim transit ad picturam numeris omnibus absolutā. Cum tamen nostris temporibus multa sint hujus operis exempla, in quibus nullo adjecto lumine, nihil ad

graphicen præter umbram accedit, & habet tamē pictura venustatem. Hoc fere genere pictores vultus primum in charta imitantur, quo deinde exemplo plus accurate perficiunt. Bicolorem hanc picturam eo dico, quod ad monochromata referri non possit, cum huic præter colorem extensum in tabula, accedat umbra, color alius a subiecto. Sed nec ad tricolorē picturā referri potest, quia in hac ut dicemus, lumen ab umbra tono discernitur. Quocirca tertiam speciem necesse fuit constituere, mediam inter monochromata, & picturam tricolorē. Tandem, inquit Plinius, se ars ipsa distinxit, & invenit lumen atque umbras, differentia colorum alterna vice sese excitante. Tricolorem hic picturam ostendit. Est enim hic color extensus in tabula instar subiecti, medius inter umbram & lumen, sensim ad utrumque porrectus. Hæc tria corpus plenum, & solidum faciunt. Sed in sociandis coloribus adhibenda est cura circa transitus colorum, ut molliter coeant indiscretis commissuris. Huc pertinet illud nobile certamen inter Apellem & Protogenem valde celebratum. Tamen si pauci admodum intelligant de quo inter nobiles illos artifices certatum fuerit. Quod certamē sic à Plinio describitur, ut illis temporibus vulgatissimum. Scitum est inquit, inter Protogenem, & eum (de Apelle loquitur) quod accidit. Ille Rhodi vivebat. Quo cum Apelles adnavigasset, avidus cognoscendi opera ejus fama tantum sibi cogniti, continuo officinam petijt. Aberat ipse, sed tabulam magnitudinis in machina apratam picturæ anus vna custodiebat. Hæc Protogenem foris esse respondit, interrogavitque a quo quæsitum diceret. Ab hoc, inquit Apelles, abreptoque penicillo lineam ex colore duxit summæ tenuitatis per tabu-

tabulam. Reverso Protogeni qua gesta erant anus indicavit. Ferunt artificem protinus contemplatum subtilitatem, dixisse Apellem venisse non enim cadere in ali-um tam absolutum opus. Ipsum tunc alio colore tenui-orem lineam in ipsa illa duxisse, praecepisseque abeun-tem, si redisset ille, ostenderet, adjiceretque hunc esse quem quæreretur. atque ita evenit. Revertitur enim Apel-les, sed vinci erubescens, tertio colore lineas secuit, nul-lum relinquens subtilitati locum. At protogenes vi-ctum se confessus, in portum devolavit, hospitem quæ-rens. Placuitque sic eam tabulam posteris tradi, omniū quidem; sed artificum præcipuo miraculo. Addit Plini-us: Consumptam eam constat priore incendio domus Cæsaris, in Palatio a vide ante nobis spectatam, spatio-siore amplitudine nihil aliud continentem, quam lineas visum effugientes. inter egregia multorum opera ina-ni similem, & eo ipso allicientem, omnique opere nobiliorem. Recte Plinius si audita tantum retulisset. Sed cum addat, antequam incendio consumpta esset tabula, eam se a vide contemplasse, spatio-siore amplitu-dine nihil aliud continentem quam lineas visum effu-gienres, pace tanti viri dixerim, si totus Argus fuisset, si totus Lynceus, lineas videre nō potuisset quæ nusquam erant. Vir in cæteris diligentissimus, hallucinatus est vulgi præjudicio. Cum enim fama esset, de lineis in-stitutam disputationem inter nobiles illos artifices, & opus adhuc exstaret in ea tabula, eas videre visus est: alioqui se parum perspicacem crediturus. Sed qui de lineis initum fuisse certamen à claris illis artificibus di-xerant, id aliorum intelligebant, atque isti acceperint. Certum est enim, in pictura colorata nullum esse
prorsus

prorsus linearum vsum. Imo vitio dari, si lineæ appareant. Extremæ enim lineæ, qua parte vmbra desinit, ei prorsus adhærent, & cum ea confunduntur. Quæ vero intus sparguntur, ne ipsæ quidem ab vmbra separantur. Sed nec qua lumen pictura recipit lineas vllas cernere est. Quod si ad graphicem spectemus, ne hic quidem video cur hæc subtilitas linearum tantopere commendetur in pictore: cum artificum iudicio pictura linearis eo nomine nunquam laudetur; sed id tantum spectetur, an graphice rerum effigies sint adumbratæ. Nec interest tenuioribus lineis an crassioribus. Imo de industria lineamenta crassioribus primum lineis adumbrantur. Vidi enim multa autographa peritissimorum artificum, qui hoc foelicissimo sæculo floruerunt, Michaelis Angeli Bonaroti, Raphaelis vrbيناتis, Salviati, Polydori, Parmensis, Titiani, aliorumque nobilium artificum, sed neminem animadverti affectasse vnquam subtilitatem illam linearum. Itaque videndum est quod hujus celebris certaminis subiectum fuerit, & quod tantum artis specimē, vt eo viso, manus fama tantū cognitæ subito dignoscerentur. Sed lectorem picturæ quadantenus peritū opto, aut qui saltē doceri velit. Huic ego rem vt est paucis exponam. Primum nosse operæpretium est in pictura absoluta colores singulos tribus differentiis tanquam gradibus distingui Luce, vmbra, & splendore. Sine luce nihil omnino cerni potest. Hæc quaqua versus solidum opacum feriat, vmbra in parte opposita circumscribit. Inter lucem & vmbra splendore spectatur, in lumine color dilutus est, in vmbra saturatus, in splendore coloris species cernitur; in maiori luce non discernitur, nec item in vmbra intensa, sed opus est lumine moderato.

In luce

In luce enim intentissima color omnis candidus apparet. Quocirca in transfiguratione Christi omnia apparebant spectantibus Apostolis candida, propter lucis intentionem. Contra si lux remissior sit, ne tunc quidem discernitur color. Quo fit ut ad ignis, aut lunæ splendorem rubeus color fulvus videatur, viridis ceruleus. Si verò umbra intensior sit, omnia nigra videbuntur: adeo nisi moderato lumine species discerni nequit. Hæc Plinius optime exposuit in illo cap. v. lib. xxxv. Tandem inquit se ars ipsa distinxit, & invenit lumen atque umbras, differentia colorum alterna vice sese excitante. Deinde adjectus est splendor alius hic quam lumen, quem quia inter hoc, & umbram esset, appellaverunt tonum, commissuras vero colorum & transitus, harmogē. hæc Plinius. Cleonides autor est, tonum quatuor significare, pthongum, intervallum, locum vocis, & ejusdem tenorem. Et hodie etiam Musici indifferenter pro his quatuor usurpant. Quoquo modo accipiamus, recte veteres splendorem appellaverunt tonum est enim splendor in pictura idem quod pthongus in Musica. & quæadmodum in musica proxima vocum solida intervalla per tonos progrediuntur, sic per hos etiam tonos colorum species præterea ut in Musica locus vocis dicitur tonus. sic in pictura ubi coloris species refulget tonum dicemus. Denique etiam tenorem utrobique recte appellabimus ubi mox inter acutum, & grave sustinetur. Et ubi color pariter inter lucem & umbram subsistet. Cæterum in Musica tonus à tono semitonio distinguitur. in pictura color a colore harmoge. Semitonium est transitus & commissura colorum. Harmoge igitur in pictura instar semitonij est. Adde, quemadmodum tonus in musica inæ-

V
quales

hoc & rubro, luteus: ex albo & ceruleo cæsius: & ex his
rursus alij innumeri. Hujus foecunditatis causa est, quod
quod ex quatuor illis primigenijs bini quam longissime
distent. Album scilicet à nigro, rubrum à ceruleo. quo
fit ut intermedios omnes sua facultate comprehendat,
nec extra cadere possit colos vnus. Novimus quidem ex
file fieri colorē luteum, & purpureum: sed cum Atticis
adjectione colorem ceruleum semper significat: cuius
penuria factitio utebantur, maxime ad tectoria opera.
Quomodo autē fieret, docet Vitruvius cap. xiiij. lib. vij.
Tectores inquit cum volunt file Atticum imitari, violā
aridam conjicientes in linteum, & inde manibus expri-
mentes recipiunt in mortariam aquam ex violis colora-
tam, & ex ea, eretrium infundentes, & eam torentes, effi-
ciunt filis Attici colorem. Sed, inquit Philander, Plinius
lib. xxxiiij. cap. vlt. non filis, sed cærulei eam fraudem re-
fert. Locus Plinij quem citat sic habet. Cærulei synceri
experimentum in carbone ut flagret. Fraus viola arida
decocta in aqua, succoque per linteum expresso in ere-
trium. Sed Vitruvius docet eam esse fraudem filis attici.
Itaque filis attici & cærulei eadem ratio. Sed fil limus est,
cæruleum arena, utriusque color est idem. Porro cum hi
duo autores dicant idem, & alter alterum explicet, Phi-
lander eos tanquam per gladiatorum invicem commit-
tit. Nec interim animadvertit, hac interpretatione cæru-
leum extra picturæ elementis. Sed homini parum in pi-
ctura versato, tametsi alias erudito, fas fuit hæc ignorare,
nisi pollicitus esset ex professo se de coloribus scripturū.
Cæterum plinius, qua est diligentia, cum de coloribus
sermonem instituit, pretia eorum, ut tunc erant, posteris
tradere voluit. Sed numeri corrupti sunt notarum simi-
litudine.

litudine. Primum vbi de file sic scribit cap. xij. lib. xxxij. Sil inquit proprie limus est. Optimum ab eo quod atticum vocatur, pretium in libras xxxij. legendum putat. Budaus existimat, vbi numi genus non exprimitur sestertium numum intelligendum esse. Itaque hic sestertios xxxij. legendum putat. Ego vero existimo ex tribus notis denarij, primam denarium numum significare, vt & alias saepe. quamquam interdum linea transversa decussim scinderet. Sed de his fusius cum de notis numerorum scriberemus, quæ aliquando lectori impertiemus cum in eum usum condita sint à nobis. Hunc igitur locum Plinij ita legemus cum distinctione numi, pretium in lib. x. xxij. hoc est sine contractione, pretium in libras denarij duo & viginti. Eodem capite, ex cæreleo fit quod lomentum vocatur: Perficitur lavando, terendove, & hoc est cæreleo candidius. Pretium ejus xxij. cærelei xvij. Notarij lapsus etiam hic ita restituendus est, denarij xij. cærelei denarij octo. Quod item sequitur, Nuper accessit & Nestorianum, ab autore appellatum. Fit & Ægyptum levissima parte, pretium ejus xl. in lib. lego denarij l. in lib. paulo post. Non pridem apportari & Indicum est coeptum, cujus pretium xvij. in libras, lego denarij septem in libras. Ita legendum esse ex Plinio ostendo: cum sinopidi pretium statuatur in libras denarios tredecim expresso genere numi, cap. vj. lib. xxxv. Si enim sinopis rubricæ genus tredecim denariis aestimabatur, quomodo sil & cæreleū non pluribus fere sestertiis venderetur? præterea solet Plinius si denariorum numerus rotundetur, per denarios pretium exprimere, potius quàm per sestertios. vt in eo loco quem proxime adscripsi de sinopide. Igitur in proximo exemplo denarios octo po-

quæ pingenda essent incidebantur. Tum, quemadmodum in vermiculato opere, in eas formas cavas ceris inditis varij colores figuris inducebantur, nullis apparentibus commissuris. Hoc in eo genere præstantissimum erat, quod ceræ pictæ carnis similitudinem felicius æmularentur, quam si dilutis coloribus pictæ fuissent. In ebore vero cestro, id est viriculo, pingebant. Cestrum Polux styli genus interpretatur. unde conjicio ita veteres ebori picturam invisisse, ut quod pingendum esset graphice primū in ebore adumbrarent. Deinde servata ratione luminū, & umbrarum, eboris candore ad lumina vterentur, tonum verò, & umbrā pictis ceris exprimerēt. Huic generi picturæ ea erat gratia, quod cum in ceris nitor quidem splendeat, ad lumina splendidiore colore opus fuit, qualis in eboris candore cernitur. Ea fuit igitur optima colorandi ratio, ut colorem umbra paulo dilutius condirent, à tono vero ad intentissimum colorem progrediendo picturæ lumen darent ex ipso ebore. Omnibus enim coloribus bene est cum albo, nitentibus vero optime cum cādore. Hic candor maxime in picturis muliebribus laudabatur. Nam & annulare cādidum erat, quo muliebres picturæ illuminabantur. Id fiebat ex creta, admixtis vitreis gemmis ex vulgi annulis, unde & annulare dictū fuisse, autor est Plinius. Itaque & hoc incausti genere veteres utebantur ad pingendas mulierū effigies. Lala Cyzenica cum & penicillo pingeret, pinxit & cestro in ebore, imagines mulierum maxime. Inde conjicio eum fuisse usum eboris in encaustice. Imo ita fuisse qualibet sponcione libēs asseruerim. Tertium encausti genus accessit, resolutis igni ceris penicillo, quod picturæ genus in navibus nec sole, nec sale, ventisve corrumpe-

rumpebatur. Ideo non tantum classibus familiare fuit, sed & navibus onerariis. De encaustices autoribus verba Plinij apponam. Ceris inquit pingere, ac picturam inu-
rere quis primus excogitaverit non constat. Quidam Aristidis inventū putant. postea consummatum à Praxi-
tele. Sed aliquanto vetustiores encausticæ picturæ exti-
tere, vt Polygnoti, & Nicanoris, & Archefilai Pariorum. Ly-
sippus quoque Æginæ picturæ suæ inscripsit, encau-
sen. quod profecto non fecisset nisi encaustica inventa
jam tum fuissent. Pamphilus quoque Apellis præce-
ptor, non pinxisse tantum encausta, sed etiam docuisse
traditur. Pausiam vero Sicyoniorum primum in hoc ge-
nere nobilem. Haftenus de Encaustice.

Nunc videndum est qui pingendo famam olim ade-
pti sint, & quid vnusquisque eorum ad artem exornan-
dam cōtulerit. Tuum est Plini recensere, qui magnam
eorum partem ab interitu vindicasti: quique eorum o-
pera intercidere non es passus. Fecerat hoc Varro pari
diligentia, atque pietate, septingentorum artificum no-
minibus, figuris etiam aliquo modo expressis. Sed duræ
temporum vices hoc illi meritum, artificibus famam,
nobis vero memoriam eorum inviderūt. Atticus etiam
id ipsum præstiterat. Quando igitur eorum scriptis frui
datum non est, eos tantum ex Plinio percurram, qui suis
inventis artem excoluerunt. Non vos igitur silendi estis
Aridices, & Telephanes, qui primi testa trita colorare
cœpistis, & lineas quasdā intus spargere, politiores haud
dubie futuri, si in meliora tempora incidissetis. Sequu-
tus est deinde Eumarus, qui primus in pictura marem à
fœmina discrevit. Hujus deinde invento excoluit Ci-
mon Cleoneus, qui catagrapha invenit, hoc est obliquas
X images,

imagines, & varie formare vultus, respicientes, suspicientes, & despicientes. Articulis etiam membra distinxit, venas protulit, prætereaque in veste & rugas, & sinus expressit. His successit Polygnotus, qui primus mulieres lucida veste pinxit, capita earum mitris versicoloribus operuit, plurimumque picturæ primus contulit. Si quidem instituit os adaperire, & vultum ab antiquo rigore variare. De eodem Plin. cap. xix. lib. xxxv. Hujus est inquit tabula in porticu Pompeij, quæ autem curiam eius fuerat, in qua dubitatur ascendentem cum clypeo pinxerit an descendentem. Hic locus obscurior paulo est, nec forte difficilius fuit in ea tabula iudicare, ascendentem cum clypeo Polygnotus pinxisset, an descendentem, quam hic conjicere quid voluerit autor his verbis significare. Cum appareat, voluisse eum reconditum artificium notare. Et certe ita est. Hac enim discriptione videre videor figuram ita positam, ut accedenti, & recedenti alia, atque alia videretur. Omnes figuræ ita positæ sunt ut radijs rectis aspiciendæ sint, aut obliquis. Rectis est regione tabulæ. Obliquis vero aut ex eodem plano, sed à latere: aut ex diverso plano, inferiore, vel superiore. Si de loco inferiore figura suspicienda sit, accedenti ad tabulam figura, descendere videbitur, recedenti ascendere. Contra, si de loco superiore despici velit, quo longius à tabula recedet oculus, figura descendere videbitur, quo propius accedet, descendere, & ratio optices ita cogit fateri. Polygnotus igitur in pictura solers, novam rationem excogitavit, qua illuderet spectatori. Figuram enim ea arte pinxit ut pars superior, tanquam de superiore loco videretur, inferior, ex inferiore, una & eadem figuræ positura diversa ejusdem artis exempla complexus. Ut si in
partem

partem superiorem oculus intenderetur, recedendo figura descendere videretur: contra ascendere, si in inferiorem partem intueretur. Hoc puto voluisse Plinium laudare in Polygnoto, quem nihilominus primis picturæ temporibus inclusit: cum nondum lumina artis apparuissent, quæ postea in Apollodoro refullerunt, qui primus gloriam penicillo contulit. Unde & picturæ secundam ætatē inchoabimus, à nonagesima tertia Olympiade, cum antea nulla pictura admodum oculos tenuerit. Hic Apollodorus primus species exprimere instituit. Hunc sequutus Zeuxis picturæ portas intravit, quas Apollodorus aperuerat. Fecit Penelopen, in qua mores ejus pinxisse videbatur. Sed de pulchritudinis specie absoluta nondum inter artifices constabat. Itaque & ipse grandior in capiribus, articulisque judicabatur. Quocirca fluctuans adhuc, cum pulchritudinis speciem nondum animo contemplatus esset, facturus Agrigentinis tabulam, quam in templo Junonis publice dedicarent, virginibus eorum inspectis, ex iis quinque elegit, ut quod in quaque laudatissimum esset, pictura redderet. Equales ejus, & æmuli fuere Timantes, Androcides, Eupompus, & Parrhasius. Primus hic symmetriam picturæ dedit, primus argutias vultus, elegantiam capilli, venustatē oris. Sed in extremis lineis omnium artificum consensu laudē adeptus est, in mediis corporibus pingendis non æquè laudabatur. Maxime tamē nobilitatus fuit certamine illo. Zeuxidē superavit, ingenua ipsius Zeuxidis confessione, quod is uvis pictis aves tantū fefellisset, sed Parrhasius artificem ipsum flagitantem remoto linteo ostendi

picturam, cum tamen in ea tabula nihil præter linteum
 pictum esset. Ea tunc penicilli laus fuit, rerum species ac-
 curate pingere. Ipse vero Parrhasius à Timante supera-
 tus est in Aiace, armorumque iudicio. Vnde moleste se
 ferre dicebat, quod Ajax iterum ab indigno victus esset.
 Hic Timantes artem viros pingendi artificio suo com-
 plexus est. Addidit præterea argutias picturæ, cum in e-
 jus operibus plus semper intelligeretur, quem pictum
 esset. Exemplis Plinius rem illustravit. Ejus inquit &
 Iphigenia, qua astante ad aras peritura, cum mœstos pin-
 xisset omnes, præcipue patrum, & jam tristitiæ omnē
 imaginem consumpsisset, patris ipsius vultum velavit,
 quem digne non poterat ostendere. Addit de Cyclope
 dormiente in parva tabula, cujus magnitudinem expri-
 mere cupiens, pinxit juxta satyros thyrso pollicem ejus
 metientes. Iisdem fere temporibus floruit Pausias Sicy-
 onius. Is, inquit Plinius, eam picturam primus invenit,
 quam postea imitati sunt multi, æquavit nemo. Ante
 omnia cum longitudinē bovis ostendere vellet, adver-
 sum eum pinxit, non transversum, unde & abunde in-
 telligitur amplitudo. Deinde cum omnes qui volunt e-
 minentia videri, candicantia faciant, coloremque condi-
 ant nigro, hic totum bovem atri coloris fecit, vmbraque
 corpus ex ipsa dedit, magna prorsus arte, in æquo exstan-
 tia ostendens, & in contracto solida. Sed in his postre-
 mis verbis malim in contracto, quam in cōfracto. Nam
 in eo exemplo duo Plinius adnotare voluit. primum
 quod vmbrae corpus dederit, non aliunde petito lumi-
 ne quam ex ipsa vmbra. Alterum quod in figura contra-
 cta solidum corpus ostenderit. Euxenides Aristide disci-
 pulo inclaruit, ut Eupompus Pamphilo, ut hic Apelle.
 Eupom-

Eupompus ea fuit autoritate, vt picturam, cuius duo erant genera, Hellanicum, & Asiaticum, in tria diuideret, Atticum, Ionicum, & Sicyonicum, ab autore sic dictum, cum esset Sicyonius. Pamphilus omnibus literis eruditus ad seueriorem normam picturam reuocauit. Si quidem sine arithmetica, & geometria negabat, artificem perfici posse. Iam tot artificum manibus exculta ad suum finem pernenerat pictura, nec tamen adhuc species illa pulchritudinis in ea refulserat nondum eam inuiserat Venus, donec Apelles eam picturæ conciliauit Olympiade cxij. Itaque cum eadē ætate præstantissimi pictores essent omnium opera admirabatur, laudabat ingenue. Cedebat Amphioni de dispositione, Asclepiodoro de mensuris. de Protogene dicere solitus, omnia sibi cum illo paria esse, aut illi meliora, deesse tamen omnibus ijs illam Venerem dicebat, quam Græci Charita vocant. cætera omnia contigisse, sed hac sola sibi neminem comparandum. Honesta quidem oratio, sed qua sibi tamen in pictura principatum arrogabat. hac enim laude summam artis complexus, cæteris omnibus aliquid deesse notabat, sibi vni omnia contigisse. Hæc illa est idea pulchritudinis, numeris omnibus ab soluta, quam nemo præter eum assequi potuit. Euphranor dignitates heroum expressit, Aristides animum pinxit, & mores, Parrhasius animi perturbationes. Sed aliud quiddam fuit ab his omnibus Venus illa, quæ Apellis opera commendabat. Mirum sane, potuisse artificē oculis subijcere, quod lingua eloqui non posset: nec posse quemquam verbis complecti, quod exigua tabella caperet. Idē etiam pinxit quæ pingi non possent, tonitrua, fulgetra, fulgura. Imagines ad eo indiscretæ similitudinis, vt quidam ex

facie hominis addiuvans, quos metoposcopos vocant, ex ijs dixisse feratur aut futura mortis annos, aut præteritæ. Tam certo etiam successu similitudines expressit, ut Ptolemæo Regi cum eum nominare non posset à quo inuitatus venisset, accepto carbone é foculo imaginem in pariete delineauerit, agnoscente rege vultum protinus ex inchoato. Vnum inquit Plinius imitari nemo potuit, quod absoluta opera illinibat atramento ita tenui, ut id ipsum repercussu claritatis colorum vim excitaret, custodiretque à pulvere & sordibus, ad manum intuenti demum appareret. Sed hæc postrema verba non satis intelligo. quid enim hoc sibi vult ad manum intuenti demum appareret? quæ demum hic later præstantia, quæ propria fuerit Apellis? Ego vero putarim hac claritate effectum fuisse, ut numen quoddam appareret intuenti. Itaque sic malim legere, Absoluta opera illinibat atramento ita tenui, ut id ipsum repercussu claritatis, colorum vim excitaret, custodiretque a pulvere, & sordibus, ac numen intuenti demum appareret. Lectoris esto iudicium. Porro præstantiam artificis vel hoc vnum testabitur, quod inchoatam Venerem Cois nemo inuentus est qui ad præscripta lineamenta operi succederet, morte prærepto eo aut equam absoluisset. Est in rebus humanis quadam prodiere tenus, & definitus crescendi modus, quem Apelles arte sua inclusit. Itaque nemo postea inuentus est, qui artem prouexerit. Fuere postea nonnulli, qui deteriora sequuti, picturam ad res humiles revocando, laudem tamen in eo genere meruerunt. ex quibus fuit Pyreicus, qui tonstrinas, & sutrinæ, pinxit, atellos, obsonia, & similia. Laudatus fuit & Ludius Divi Augusti ætate. Hic primus inquit Plinius instituit amoenissimam par-

picturam, villas, & porticus, ac topiaria opera, lucos, nemora, colles, piscinas, euripos, amnes, littora, qualia quis optaret. varias ibi obambulantium species, aut nauigantium terraque villas adeuntium a sellis, aut vehiculis. Item piscantes, aucupantesque, aut venantes, aut etiam vindemiantes. Sunt in eius exemplaribus nobiles palustri accessu villę succollantium specie: mulieres labantes trepidaque feruntur. plurimæ præterea tales argutiæ, facetissimi sales. Idemq; subdialibus maritimas vrbes pingere instituit, blandissimo aspectu, minimoque impendio. Sed nulla gloria artificum est, nisi eorum qui tabulas pinxere: eoque venerabilior apparet antiquitas. Hæc Plinius. Cæterum non exemplis tantum illustratæ fuerunt hæ nobilissimæ artes, sed & clarissimorum virorum scriptis. Ex Latinis scripserant Atticus, & Varro. hic nominibus septingentorum artificum insertis suis voluminibus. Ex Græcis Antigonus, & Xenocrates, & Pasiteles fictor, quinq; editis libris nobilium operum, quæ essent toto orbe. Euphranor Isthmius pictor composuit libros de symmetria, & de coloribus. Apelles libros edidit de sua arte, quibus saltem fata parcere debuerant, tot alijs nobilibus eius operibus absumptis.

FINIS.

ALDVS MANVTIVS

PAVLI F. DE CAELATVRA

ET PICTVRA.

Ex libro De Quæsitis per Epistolam.

CÆlaturam sculpturæ partem facit Quintilianus lib. 11. Cap. vlt. & eam ait esse in auro, argento, ære, ferro: Sculpturam autem in his ipsis, & in ligno, præterea ebore, marmore, vitro, gemmis. quod dici potest, Cælaturam omnem sculpturam esse, non contra: siquidem, quæ materia Cælaturæ est, eadem Sculpturæ: non item quæ Sculpturæ, eadem Cælaturæ. Cum hac Quintiliani sententia congruere videntur ea, quæ subscripsi veterum exempla. Dixit enim Cicero de Divinat. libro 1. *Hanc speciem Praxiteles cælavit argento.* Et Tuscul. v. *Abacos complures cælavit argento auroque cælato.* Livius lib. vii. *Pictis & auro cælatis refulgens armis.* Et lib. ix. *Duo exercitus erant, scuta alterius auro, alterius argento cælauerunt.* Virgil. quoque 1. Æneid.

cælataque in auro Fortia facta Patrum.

Nec dissentit Plinius multis in locis. Idem tamen cælaturam cretæ & argillæ, & marmori etiam communicat. Nam lib. xxxv. cap. xii. *Fastigia, inquit, templorum etiam in urbe crebra, & municipiis mira cælatura et arte, firmitateque ævi, sanctiora auro, certe innocentiora.*

Cum

Cum verò ait lib. xxxv. cap. v. *Ab Oriente celavit Scopas, à Septentrione Bryaxis, à Meridie Timotheus, ab Occasu Leochares*: Videtur indicare cælaturā etiam ad marmora pertinere. Non enim tantum opus, vel auro, vel argento etiam cælatum esse, verisimile est. Fallit igitur regula. In gemmis quoque, quas cælatura Quintilianus excludit, sculpturæ tribuit, possit aliquis ab eo dissentire. Nam cælata à Pyrgotele Alexandri Magni imaginem, ait Apuleius Florid. lib. i. qui quamquam de gemma mentionem nullam faciat, Plinio tamen sup-
plente dubitatio tollitur. Is lib. xxxv. i. cap. i. *Confirmat*, inquit, *hanc opinionem edictum Alexandri Magni, quo vetuit in gemma se ab alio scalpi, quam à Pyrgotele.* Quid? quod ligneo de opere dixit Virgil. Eclog. i i i.

Cælatum divini opus Alcimedontis.

Verum detur Poëtis hæc libertas, ut à verborum proprietate interdum discedant: tria tamen superiora exempla, unum de argilla, alterum de marmore, tertium de gemma, Quintilianum coarguunt, cui si quæritur excusatio: dicamus primis temporibus metalla dumtaxat cælari solita esse, paulatim deinde hanc artem reliquis generibus communicatam. Sic non omnino Quintiliano abrogabitur fides. Quod si cælaturam à sculptura, ut illius verba declarāt materia non distinguit, quo signo internoscen-
tur? Nam si aurum, argentum, æs, ferrum communis utriusque materia est: sequitur, ut, quod cælatum idem sculptum sit, & quod sculptum, si modo sit in auro, argento, ære, ferro, idem cælatum. Quærenda igitur aliqua nota est, qua discernantur: ea mihi videtur esse forma,

non materia. Opinor enim cælata opera dici à veteribus, quæ vel in materia plana, vel in tumida, vel in convexa ita fiunt, vt in ipsa materia, quæcunque sit, hæreant, & aliqua parte promineant. Scalpta verò, quæ vel integra vndique, & solida cernuntur, ex quacumque materia scalpendo facta, quo in genere sunt statuæ: vel in cavo depressa, neque solidam exprimunt effigiem, neque integram ab omni latere ostendunt, vt sigilla. Nam si sculptura in statu is tantum versaretur, non dixisset Plinius lib. xxxv. cap. xii. *Plasticen matrem esse statuariae, sculpturaeque, & cælaturæ.* Quo loco diversam esse sculpturam à statuaria & à cælatura perspicuè demonstratur. Tres enim artes, quia differunt inter se, ideo separatim singulæ nominantur. Differunt autem eodem modo quo totum à partibus. Nam sculptura duas reliquas complectitur: scalpendo enim & statuæ fiunt, & cælata opera: nisi si quis obijciat, cælata ex argilla scalprum non requirere, quod ex incisa lignea tabula argillaque impressa exprimantur. Cui responderi possit, sine scalpro tabulam illam non incidi. Atque illud sculpturæ tertium genus est, nam reliqua duo vel solida integraque sunt opera, vt statuæ, vel dimidiæ eminentiæ, vt cælata. Tertium, ut dixi, incisum intus in materia, vel vt ipsum per se delectet, vel vt inde cælata effigies exprimatur: nam & ceream effigiem è sigillo effectam inter cælata opera retulerim, quoniam dimidiam habet eminentiam. Vt igitur, qui statuam dicit, signum dicit, sed hominis aut Dei, neque solum è lapide, sed ligno etiam, argilla, cæra, gypso, ebore, auro, argento, ære: non contra, qui signum idem statuam dicit, quia brutorum quoque

quoque signa sunt, quæ, ut opinor statua non vocantur, licet communis eadem vtrisque sit materia: sic qui scalpturam idem statuariam, & calaturam dicit: non contra. Cælata vero opera eminere omnia, & subjectam habere unde exstent, quaque ambientur, materiam aliquã, idem ille rerum pulcherrimarum varietate & copia excellens, familiaris noster Plinius lib xxxij. cap. xij. indicat his verbis: *Hæc ars ita exolevit, ut sola iam vetustate censeatur, usque adeo attritis calaturis, ne figura discerni possit.* Cælata etiam dici video, quibus ornamenta ex alia materia sunt adjuncta, ita scite, ut ex eadem educta videantur: qualia fuere vasa illa, quibus crustas & emblemata Verres detraxit, quod cælatum argentum appellat Cicero. *Negotium, inquit, dedit Archagatho, ut quicquid Haluntij esset argenti cælati, id omne statim ad mare ex oppido deportaretur.* Subjungit autem & paulo post *Omnia deferuntur, Cibyrate fratres vocantur: pauca improbant: quæ probarant, iis crustæ aut emblemata detrahuntur.* Sic Haluntini, excussis deliciis, cum argento puro domum redierunt. Idem ostendit satis aperte infra cū ait: *In regiam maximam palam artifices omnes cælatores ac vasculares convocari jubet, menses octo continuos opus his non defuit, cum vas nullum fieret, nisi aureum. Tum illa ex patellis, ex turibilibus, quæ vellerat, ita scite in aureis pocutis illigabat, ita aptè in scyphis aureis includebat, ut ea ad illam rem nata esse diceres.* Hæc postrema

verba cælaturam planè indicant ex addita materia, non è subjecta, expessa. Nec aliter intelligitur duobus Livij locis supra recitatis. Arma enim & scuta auro cælata, ipsa non sunt aurea, sed auro addito exornantur. Omitto alia exempla: nec tamen negaverim, cælata etiam dici ex quibus ipsis exsculpuntur opera, vt ex Mausolæo videmur posse conijcere. Nam opera illa præclara in tabulis opinor fuisse marmoreis educta è subjecta materia, non opposita ex alia. Est igitur Cælatura duplex, & eam facit forma, non materia. Alioqui esset idem quod Sculptura. A verbis enim significantibus vtraque deducta, altera à scalpendo, altera à cædendo, d in L permutata vt ait Festus, & *cælare* Nonius interpretatur, *in sculpere*. Ab hoc verbo atque ab illa significatione quam posuimus, deductum *Celi* nomē putavere nonnulli, videlicet eam rationem secuti, quod in cælo sidera illa, quæ suis perpetuo sedibus inhaerent, vt in cute humani corporis verrucæ, prominere videantur. Hanc analogiam probavit Plinius lib. II. cap. IV. *Cælum quidem*, inquit, *haud dubie cælati argumento diximus, vt interpretatur M. Varro, adjuvat rerum ordo: descripto ꝑ circulo, qui signifer vocatur, in duodecim animalium effigies*. Plinius ipse quid sentiat apparet: At de Varronis interpretatione quod addit, est quod ambigam. Nam Varronis hæc sunt verba lib. IV. de Lingua Lat. *Ego magis puto à Chæo cavum, ꝑ hinc cælum: quoniam hoc circum supraque quod complexu continet terram, cavum cælum*. Alios igitur Varronis libros qui hodie non exstant Plinius legerit necesse est.

cesse est : in quibus aliter, atque in his quos habemus, de Cæli sensit Etymologia. Nam qui Varronis libri leguntur, in dubium venire non possunt, nominati à Carisio & Nonio.

PHILOSTRATVS

ICONVM INITIO.

DE PICTVRA.

QUicunque picturam minime amplectitur, non modo veritatem, verum & eam, quæ ad Poëtas pertinet, injuria afficit sapientiam. Eadem enim est vtrisque ad Heroum tam species tam gesta intentio. Symmetriam præterea contemnit, per quam ars ipsa rationem attingit. Et si quis Sophistarum more loqui voluerit, Deorum est inventum: cum ob species, quibus in terra horæ præta pingunt: tum vel maximè, quæ in cœlo apparēt. Perscrutanti autem ipsius artis ortum; imitatio vtiq; est: vetustissimum inventum, naturæque cognatum. Ipsam autē sapientes excogitarunt viri, partim picturā partim plasticen appellantes. Et plastices quidem multæ species. Nam & fingere, & quæ in ære fit imitatio, & Lydium, Pariumve lapidem atque ebur polire, & per Iovem sculptura ipsa, plastice est. At pictura coloribus quidem constat: sed non hoc solum efficit, iterum ab hac sane existente longè plura, quā ars alia ex multis molitur. Vmbra enim demonstrat, & alium furentis, alium moerentis,

rentis, aut gaudentis aspectum novit, oculorumque fulgores qualescunque fuerint . quod plasticus quispiam minimè præstaret. Nam fulmine, cæsumque ac nigrum novit oculum, nec non & comam flavam , ruffamque ac subcandidam, vestiumque atque armorum colorem. Thalamos præterea, ac dumos , nemoraq. & montes, & in quo hæc sunt , ætherem. Quinam autem ad hujusce scientiæ culmen pervenerint, quotq. civitates ac Reges studio ipsam persecuti fuerint, cum ab aliis, tum ab Aristodemo ex Caria oriundo litterarum monumentis mandatum est: apud quem ego picturæ causa quadrienium hospitatus sum. Pingebat enim ad Eumeli sapientiam, multam ipsi addens Venerem.

FINIS.

